

اسلام و پژوهش های روان‌شناختی

سال دهم، شماره اول، پیاپی ۲۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳ (ص ۲۳۱-۲۵۴)

مؤلفه‌های اختلال شخصیت خودشیفته بر اساس منابع اسلامی

Components of Narcissistic Personality Disorder Based on Islamic Sources

مهزیار خاکی / کارشناسی ارشد روانشناسی مثبت‌گرا، موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران.

مهدی عباسی / استادیار گروه روان‌شناسی اسلامی پژوهشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران

حسین رادمرد / دکتری قرآن و روانشناسی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Mahziar Khaki /Institute of Higher Education akhlagh va tarbiyat.

mhzrkh@gmail.com

Mahdi Abbasi /Assistant Professor, Department of Psychology, Qom Dar al-Hadith, Qom, Iran.

ym.abbasi@gmail.com

Hossein Radmard /PhD in Quran and Psychology, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

h.r1360@yahoo.com

Abstract

This study aims to identify and compile the conceptual components of narcissism based on Islamic sources. Narcissism in psychology considerably overlaps with the concepts of "arrogance" and "vanity" in Islamic sources. Therefore, the concepts and terms related to narcissism were identified using a documentary method, and a collection of relevant verses and narrations was extracted and subsequently analyzed using content analysis.

The qualitative analysis of religious texts in the component identification stage yielded 11 conceptual elements: 1) superiority complex 2) fame-seeking 3) sense of a creditor 4) rationalizing

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و جمع‌آوری مؤلفه‌های مفهومی خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی انجام شده است. خودشیفتگی در روانشناسی با مفهوم «کبر» و «عجب» در منابع اسلامی همپوشی قابل توجهی دارد. بدین جهت در ابتدا مفاهیم و واژگان مرتبط با خودشیفتگی با روش اسنادی، شناسایی و مجموعه آیات و روایات آن استخراج شد و در ادامه، با روش تحلیل محتوا تحلیل شد. نتایج تحلیل کیفی متون دینی در مرحله مؤلفه‌شناسی، ۱۱ عنصر مفهومی را گزارش نمود. این ۱۱ مؤلفه عبارت بودند از: ۱. خودبرتری‌بینی؛ ۲. خودمشهوربینی؛ ۳. حس

one's wrong behavior 5) refusal of truths 6) a sense of being rightfulness 7) belittling others 8) exploiting others 9) envy 10) self-righteousness 11) feelings of inferiority. These components were then evaluated by 12 experts based on the Content Validity Index (CVI) and Content Validity Ratio (CVR). After surveying the experts' opinions, 8 components were confirmed: 1) superiority complex 2) sense of a creditor 3) rationalizing one's wrong behavior 4) refusal of truths 5) a sense of being rightfulness 6) belittling others 7) self-righteousness 8) feelings of inferiority. Therefore, narcissism based on Islamic sources can be utilized as a construct in Islamic psychology.

KEYWORDS: narcissism, narcissistic personality disorder, arrogance, vanity, Islamic sources

طلبکاری؛ ۴. درست‌پنداری رفتار اشتباه خود؛ ۵. امتناع از قبول حق؛ ۶. استحقاق خود؛ ۷. تحقیر دیگران؛ ۸. به خدمت گرفتن دیگران؛ ۹. حسادت؛ ۱۰. خودپسندی؛ ۱۱. احساس حقارت. سپس مؤلفه‌های مذکور از منظر نظر ۱۲ نفر از کارشناسان بر مبنای شاخص روایی محتوایی (CVI) و نسبت روایی محتوایی (CVR)، ارزیابی شد. پس از پیمایش نظر کارشناسان، ۸ مؤلفه ۱. خودبرتری‌یابی؛ ۲. حس طلبکاری؛ ۳. درست‌پنداری رفتار اشتباه خود؛ ۴. امتناع از قبول حق؛ ۵. استحقاق خود؛ ۶. تحقیر دیگران؛ ۷. خودپسندی؛ ۸. احساس حقارت، تأیید شد. بنابراین خودشیفتگی براساس منابع اسلامی می‌تواند به عنوان یک سازه در روانشناسی اسلامی مورد استفاده قرار بگیرد.

کلیدواژه‌ها: خودشیفتگی، اختلال شخصیت، خودشیفته، تکبر، عجب، منابع اسلامی.

مقدمه

خودشیفتگی^۱ در دو حالت طبیعی و اختلال شخصیت در سال‌های اخیر توجهات علمی فزاینده‌ای را به خود جلب کرده است و پژوهش‌های متعددی در حوزه نظری، تجربی و بالینی در این زمینه صورت گرفته است (فوریان و مارس^۲، ۲۰۲۳). طبق تعریف انجمن روانپزشکی آمریکا اختلال شخصیت خودشیفته، به صورت یک الگوی فراگیر بزرگ منشی، نیاز به تحسین و فقدان همدلی توصیف می‌شود که از اواخر نوجوانی آغاز شده و در زمینه‌های مختلف دیده می‌شود. افراد خودشیفته دارای حس غیرمنطقی برتری خود هستند و این درگیری بیش از حد با خود، موجب فقدان حساسیت و همدلی نسبت به سایرین می‌شود

1. Narcissism.

2. Furian & March.

(میلر، کمپل و پیلکونیس، ۲۰۰۷).

مفهوم خودشیفتگی، برگرفته از مفهوم نارسسیسم در اسطوره‌های یونان باستان است. نارسسیوس^۱ جوانی زیبارو بود که با دیدن تصویر خود در آب رودخانه، عاشق تصویر خود شد و تلاش کرد تصویر خود را به آغوش بکشد که همین کار موجب مرگ او شد. خودشیفتگی برای نخستین بار تحت عنوان یک اختلال از نوشته‌های فروید^۲ معرفی شد و در ادامه کرنبرگ^۳ (۱۹۷۵) و کوت^۴ (۱۹۷۷) این مفهوم را با همان نگاه بالینی کار کردند که نتیجه این فعالیت‌ها ورود این مفهوم به DSM-III به عنوان یک اختلال شخصیت به نام اختلال شخصیت خودشیفته^۵ بوده است (صفاری نیا و همکاران، ۱۳۹۱). اخیراً علاوه بر روانشناسی بالینی، توجه روانشناسان شخصیت به خودشیفتگی نیز معطوف شده است و به سطوح غیر بالینی خودشیفتگی به عنوان یک بُعد مهم پرداخته و آن را به صورت پیوسته از نرمال به غیرعادی ترسیم کرده اند (میلر^۶ و کمپل^۷، ۲۰۰۸).

در دی اس ام-۵ به توصیف و تبیین اختلال شخصیت خودشیفته پرداخته شده است. خودشیفتگی الگویی فراگیر از خودبزرگ‌بینی، نیاز به تحسین شدن به همراه عدم همدلی است که از اوایل بزرگسالی آغاز می‌گردد (DSM-5، ترجمه مهدی گنجی). خودشیفتگی ترکیب مهمی از صفات و فرایندهای شخصیت است که با ویژگی‌هایی نظیر خودبزرگ‌بینی در عین شکنندگی خود، اشتغال ذهنی در مورد موفقیت، احساس محق بودن و انتظار مورد تحسین واقع شدن مشخص می‌شود (آمز^۸ و همکاران، ۲۰۰۶). اگر فردی پنج مورد از ملاک‌های زیر را داشته باشد، بر اساس تعریف DSM-5 مبتلا به اختلال شخصیت خودشیفته است:

۱. فرد دارای احساس خودبرتری است به نحوی که موفقیت‌ها و استعدادهای خود را بزرگ جلوه می‌دهد و توقع دارد بدون موفقیت‌های واقعی به عنوان یک فرد برتر شناخته شود.

1. Narcissus.

2. Freud.

3. Kernberg.

4. Kohut.

5. Narcissistic personality disorder.

6. Miller.

7. Campbell.

8. Ames.

۲. مدام در مورد موفقیت‌ها، هوش و ذکاوت و زیبایی و... خود خیالبافی می‌کند.
 ۳. معتقد است انسانی خاص و ویژه است و فقط افرادی که خودشان انسان‌های خاص و منحصر به فردی هستند می‌توانند او را درک کنند و با او مراوده داشته باشند.
 ۴. نیازمند تحسین، تمجید و توجه دیگران است.
 ۵. همیشه حق به جانب رفتار می‌کند و تصور می‌کند هرکاری بخواهد می‌تواند انجام دهد.
 ۶. برای رسیدن به اهداف خود از دیگران سوء استفاده و بهره‌کشی می‌کند.
 ۷. تمایلی به درک احساسات و نیازهای دیگران و همدلی با آنها ندارد.
 ۸. غالباً به دیگران حسادت می‌کند و یا گمان دارد دیگران به او حسادت دارند.
 ۹. رفتار متکبرانه دارد و همیشه از بالا به دیگران نگاه می‌کند.
- خودشیفتگی نوعی از شخصیت است که با ویژگی‌هایی همچون خودبزرگ‌بینی، تخیلات افراطی در مورد قدرت، زیبایی و موفقیت، حساسیت زیاد نسبت به انتقاد و احساس بی‌نظیر بودن مشخص می‌شود (انجمن روان پزشکی آمریکا، ۲۰۱۶). خودشیفتگی، یک سبک شخصیتی خودمحور است که مشخصه آن، مشغولیت بیش از حد به خود و نیازهای خود است که اغلب به بهای از دست دادن دیگران است. خودشیفتگی در زنجیره‌ای وجود دارد که از بیان شخصیت عادی تا غیرعادی متغیر است. در حالی که بسیاری از روانشناسان بر این باورند که درجه متوسط از خودشیفتگی در انسان طبیعی و سالم است، اشکال شدیدتری نیز وجود دارد که به‌ویژه در افرادی که بیش از حد خود شیفته هستند یا دارای یک بیماری روانی مانند اختلال شخصیت خودشیفته (NPD) هستند، قابل مشاهده است. گرایش خودشیفتگی بیمارگونه شده است (کمبل^۱ و همکاران، ۲۰۰۴). برخی از محققان به مفهوم خودشیفتگی سالم اشاره کرده‌اند. خودشیفتگی سالم، یک احساس مثبت از خود است که با خیر بزرگتر همسو است. مفهوم خودشیفتگی سالم در روانشناسی بالینی و روانشناسی عمومی به عنوان کمکی برای ابراز وجود و موفقیت استفاده می‌شود (واتسن^۲ و همکاران، ۲۰۰۲).
- از منظر آموزه‌های اسلامی نیز نتایج برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که خودشیفتگی

1. Campbell.

2. Watson.

در روانشناسی با مفهوم «کبر» در منابع اسلامی همپوشی قابل توجهی دارد (قدوسی و میردریکوندی، ۱۳۹۲). همچنین مطالعات فقهی و همکارن (۱۳۹۵) در حوزه استخراج ویژگی مبتلایان به اختلال شخصیت خودشیفته، ۲۳ ویژگی از ویژگی‌های افراد خودشیفته را بر مبنای آموزه‌های اسلامی گزارش نمود. آنچه در این پژوهش، ما را به بررسی مجدد منابع اسلامی و مؤلفه‌سازی واداشت این بود که در پژوهش‌های انجام شده صرفاً ویژگی‌هایی استخراج شده بود که با بررسی اجمالی آیات و روایات ضرورت بازبینی احساس می‌شد و همچنین در پژوهش‌های مذکور مؤلفه‌سازی صورت نگرفته بود که ما در این پژوهش به این کار نیاز اساسی داشتیم.

در زمینه سنجش خودشیفتگی در روانشناسی نیز اقداماتی صورت پذیرفته است. مقیاس ۲۴ گویه اختلال خودشیفته بر مبنای پرسشنامه چند محوری میلون ۳ (MCMIII) و پرسشنامه ان پی آی-۴۰ (NPI-۴۰) (راسکین و تری، ۱۹۸۸) از جمله این اقدامات است (فتحی آشتیانی، ۱۳۹۱).

بررسی پیشینه در خصوص وجود مقیاس خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی، نتایج روشنی به دنبال نداشت. از این رو، با توجه به وجود مفاهیم مشابه خودشیفتگی در منابع اسلامی از قبیل کبر، استکبار، تکبر، تجبر، تفاخر، عُجب، عتو و اهمیت سنجش این مفهوم و فقدان مقیاس اسلامی در این زمینه، ساخت پرسشنامه خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین رسالت اصلی پژوهش حاضر، ضمن بازبینی کارهای انجام شده در مفهوم شناسی این اختلال، ساخت پرسشنامه خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی خواهد بود و در صدد این است که به سؤالات زیر پاسخ دهد.

۱. آیا می‌توان بر اساس گزاره‌های اسلامی (آیات قرآن و روایات) مقیاسی علمی برای سنجش شخصیت خودشیفته ارائه کرد؟
۲. ویژگی‌های روان سنجی مقیاس خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی چیست؟
۳. میزان روایی و اعتبار مقیاس شخصیت خودشیفته از دیدگاه اسلام چه مقدار می‌باشد؟

روش پژوهش

این پژوهش در مرحله شناسایی و استخراج مؤلفه‌های خودشیفتگی از نوع بنیادین نظری و در مرحله ساخت مقیاس کاربردی است و روش پژوهش در مرحله جمع‌آوری داده‌ها از

روش اسنادی و در مرحله تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوا و در مرحله ساخت مقیاس از روش‌های همبستگی و تحلیل عاملی استفاده شده است. برای جمع‌آوری آموزه‌های دین در رابطه با اختلال شخصیت خودشیفته، با استفاده از روش تحلیل محتوا داده‌های مورد نیاز استخراج و سپس دسته بندی و مورد بررسی قرار گرفت.

جامعه آماری پژوهش، طلاب حوزه‌های علمیه و دانشجویان دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد که تعداد آن ۱۷۰۰ نفر است. حجم نمونه مورد پژوهش ۳۱۴ نفر است که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس و از طریق پرسشنامه برخط به دست آمد. مراحل انجام این پژوهش به طور اجمالی، بررسی و بازبینی کارهای موجود در زمینه مفهوم‌شناسی خودشیفتگی، استخراج و طبقه‌بندی مؤلفه‌های خودشیفتگی، اعتبارسنجی مؤلفه‌ها، تهیه گویه‌های هر مؤلفه و اعتبارسنجی محتوایی گویه‌ها از دیدگاه کارشناسان و در نهایت تهیه پرسشنامه نهایی می‌باشد. پس از تهیه پرسشنامه، روایی همگرایی آن با مفهوم تواضع بررسی می‌گردد. منطق انتخاب این مفهوم این است که تواضع از صفات مقابل خودشیفتگی است و انتظار داریم رابطه معنادار منفی با مفهوم خودشیفتگی نشان دهد.

ابزار پژوهش

پرسشنامه خودشیفتگی محقق ساخته: این مقیاس نخستین بار توسط پژوهشگران جهت سنجش اختلال شخصیت خودشیفته بر اساس منابع اسلامی طراحی و ساخته شده است. فرایند ساخت این مقیاس به شرح ذیل می‌باشد.

پرسشنامه تواضع: پرسشنامه تواضع- تکبر در سال ۱۳۹۲ به منظور سنجش رذیله اخلاقی تکبر و فضیلت اخلاقی تواضع توسط هراتیان، آگاه‌هریس و موسوی (۱۳۹۲) با توجه به منابع اسلامی ساخته شده است. این پرسشنامه دارای چهار عامل: عدم پذیرش- پذیرش دیگران، هیجان و معرفت دینی، احساس حقارت- عزت نفس و نیاز به تأیید اجتماعی- خودبستگی، با ۲۲ گویه و ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳۷ می‌باشد (هراتیان و همکاران، ۱۳۹۲).

مقیاس برون‌گرایی و توافق‌پذیری پرسشنامه شخصیت نئو: کاستا و مک‌کری بر اساس مدل پنج عاملی شخصیت پرسشنامه NEO را طراحی کردند و می‌توان گفت مدل پنج عاملی شخصیت تقریباً در بین تمام سازه‌های صفتی شخصیت دارای واریانس مشترک است (شولتز و شولتز، ۱۳۷۹). مقیاس برون‌گرایی دربردارنده صفاتی چون اجتماعی بودن، علاقه به مردم، ترجیح دادن گروه‌های بزرگ به گروه‌های کوچک، جرئت ورزی،

فعال بودن و پرحرف بودن می باشد. خرده مقیاس های برون گرایی عبارتند از: مهربانی، قاطعیت، جمع گرایی، فعالیت، هیجان خواهی و هیجان های مثبت (گروسی، ۱۳۸۱). مقیاس توافق پذیری در این پرسشنامه بیانگر صفاتی چون همکاری، حمایتگری و اعتماد کردن می باشد. خرده مقیاس های توافق پذیری عبارتند از: اعتماد، نوع دوستی، موافقت، تواضع و دل رحمی (گروسی، ۱۳۸۱). هر کدام از این مقیاس ها در پرسشنامه فرم کوتاه که در این پژوهش از آن استفاده شده است ۱۲ گویه دارند. کوستا^۱ و مک کری^۲ (۱۹۹۲) ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه های این پرسشنامه را بیش از ۰٫۶۸ گزارش کرده اند.

مراحل انجام این پژوهش که طی دوازده مرحله اجرا شده است به این ترتیب گزارش می گردد: در مرحله اول، آموزه های اسلامی مرتبط با خودشیفتگی جمع آوری شد. سپس در مرحله دوم، مؤلفه های خودشیفتگی کشف و طبقه بندی گردید. در مرحله سوم، اعتبارسنجی مؤلفه ها از دیدگاه کارشناسان صورت گرفت و بعد از آن در مرحله چهارم و پنجم با تهیه گویه های هر مؤلفه، پرسشنامه اولیه تشکیل و اجرا شد. در مرحله ششم، اعتبارسنجی محتوایی گویه ها از دیدگاه کارشناسان انجام شد. مرحله هفتم به بررسی ضریب دشواری و ضریب تشخیص گویه ها و انتخاب گویه های مطلوب اختصاص داشت و در مرحله هشتم به بررسی روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی پرداخته شد. در مرحله نهم، روایی سازه با استفاده از همسانی درونی و همبستگی مؤلفه ها بررسی شد. سپس بررسی روایی همزمان و بررسی پایایی پرسشنامه در مرحله دهم و یازدهم انجام شد. در نهایت در مرحله دوازدهم، ارائه پرسشنامه نهایی و هنجار و استاندارد آن صورت گرفت.

یافته های پژوهش

با توجه به آیات، روایات و ادعیه جمع آوری شده و تحلیل آنها، مؤلفه های سازه خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی، تدوین شد که عبارتند از: ۱. خودبرتربینی؛ ۲. خودمشهوربینی؛ ۳. حس طلبکاری؛ ۴. درست پنداری رفتار اشتباه خود؛ ۵. امتناع از قبول حق؛ ۶. استحقاق خود؛ ۷. تحقیر دیگران؛ ۸. به خدمت گرفتن دیگران؛ ۹. حسادت؛ ۱۰. خودپسندی؛ ۱۱. احساس حقارت.

1. Costa.

2. McCrae.

مؤلفه	نمونه سند پژوهشی	توضیحات
۱ خودبرتریابی	رسول خدا ﷺ: الْكِبْرُ أَنْ ... تَنْظُرَ إِلَى النَّاسِ فَلَا تَرَى أَحَدًا عِزُّهُ كِعِزِّكَ وَلَا دَمَهُ كَدَمِكَ؛ کبر آن است که... مردم را چنان ببینی که گویی اصلاً آبروی آنها مانند آبروی تو نیست و خون آنها مانند خون تو نیست.	در مستند ذکر شده، «خود را برتر از دیگران دانستن» از ویژگی‌های کبر دانسته شده است. با توجه به نزدیکی بودن مفهوم کبر به خودشیفتگی، روایاتی که به این مفهوم اشاره دارند، می‌توانند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشند.
۲ خود مشهوریابی	امام علی علیه السلام: ثَلَاثٌ هُنَّ رَأْسُ التَّوَّاضِعِ: أَنْ يَبْدَأَ بِالسَّلَامِ مِنْ لِقَائِهِ، وَ يَرْضَى بِالذُّونِ مِنْ شَرَفِ الْمَجْلِسِ، وَ يَكْرَهُ الرِّيَاءَ وَ السَّمْعَةَ؛ سه چیز است که آنها رأس فروتنی‌اند: اینکه انسان به هر که می‌رسد سلام کند، به پایین پای مجلس رضایت دهد، و خودنمایی و شهرت طلبی را خوش نداشته باشد. (کنز العمال: ۸۵۰۶)	با توجه به اینکه مفهوم کبر، در حوزه معنایی خودشیفتگی می‌باشند، و مفهوم متضاد مفهوم کبر، مفهوم تواضع است، آنچه در روایات در تعریف و تبیین مفهوم تواضع آمده است، عکس آن می‌تواند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشد. مثلاً در مستند ذکر شده، کراهت از خودنمایی و شهرت طلبی از نشانه‌های تواضع برشمرده شده است که عکس آن شهرت طلبی و خودمشهوریابی است که از صفات متکبر محسوب می‌گردد.
۳ حس طلبکاری	امام کاظم علیه السلام: الْعُجْبُ دَرَجَاتٌ ... وَ مِنْهَا: أَنْ يُؤْمِنَ الْعَبْدُ بِرَبِّهِ فَيُؤْمِنَ عَلَى اللَّهِ عِزًّا وَ جَلًّا وَ لِلَّهِ عَلَيْهِ فِيهِ الْمُرْتُّ؛ خودپسندی درجاتی دارد؛... و یکی این است که بنده به پروردگارش ایمان آورد و برای این کار، بر خداوند عز و جلّ منت گذارد، حال آن که در این کار، خداوند را بر او منت است. (الکافی: ۳/۳۱۳/۲)	در مستند ذکر شده، منت‌گذاری بر خداوند و حس طلبکاری از ویژگی‌های عجب دانسته شده است. با توجه به نزدیکی بودن مفهوم عجب به خودشیفتگی، روایاتی که به این مفهوم اشاره دارند، می‌توانند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشند.
۴ درست پنداری رفتار اشتباه خود	امام کاظم علیه السلام: الْعُجْبُ دَرَجَاتٌ مِنْهَا: أَنْ يُزَيِّنَ لِلْعَبْدِ سُوءَ عَمَلِهِ فَيَرَاهُ حَسَنًا فَيُعْجِبُهُ وَ يَحْسَبُ أَنَّهُ يُحْسِنُ صُنْعًا...؛ خودپسندی درجاتی دارد؛ یکی از آنها این است که کردار زشت بنده به نظرش زیبا جلوه کند و آن را نیکو بیند و خوشش آید و پندارد که کار خوبی می‌کند. (الکافی: ۳/۳۱۳/۲)	در مستند ذکر شده، درست دانستن رفتارهای اشتباه از ویژگی‌های عجب دانسته شده است. با توجه به نزدیکی بودن مفهوم عجب به خودشیفتگی، روایاتی که به این مفهوم اشاره دارند، می‌توانند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشند.

۵	امتناع از قبول حق	<p>امام علی <small>علیه السلام</small>: طَلَبْتُ الْخُضُوعَ فَمَا وَجَدْتُ إِلَّا بِقَبُولِ الْحَقِّ، اقْبَلُوا الْحَقَّ، فَإِنَّ قَبُولَ الْحَقِّ يُبَعِّدُ مِنَ الْكِبْرِ؛ فروتنی را جستم و آن را جز در پذیرش حق، نیافتم. پس حق پذیر باشید؛ زیرا پذیرش حق [انسان را] از تکبر دور می سازد. (بحار الأنوار ۹۱/۳۹۹/۶۹)</p>	
۶	استحقاق خود	<p>فَقِيلَ يَا رُوحَ اللَّهِ وَ مَا الْأَحْمَقُ؟ قَالَ الصَّادِقُ <small>علیه السلام</small>: الْمُعْجَبُ بِرَأْيِهِ وَ تَفْسِئَةِ الَّذِي يَرَى الْفَضْلَ كَلَّهُ لَهُ لَا عَلَيْهِ وَ يُوجِبُ الْحَقَّ كَلَّهُ لِنَفْسِهِ وَ لَا يُوجِبُ عَلَيْهِمَا حَقًّا فَذَاكَ الْأَحْمَقُ؛ شخصی از امام صادق <small>علیه السلام</small> پرسید: احمق به چه کسی گویند؟ آن حضرت فرمود: کسی که به خود مغرور است و همه فضیلت ها و خوبی ها را برای خود و پیشبرد منافع خود می خواهد و همه حق را برای خود قائل است و دیگران را صاحب حقی نمی داند.</p>	
۷	تحقیر دیگران	<p>قُلْتُ وَ مَا الْكِبْرُ؟ قَالَ غَمُصُ الْخُلُقِ وَ سَفَهُ الْحَقِّ قُلْتُ وَ كَيْفَ ذَاكَ قَالَ يَجْهَلُ الْحَقَّ وَ يَظْعُنُ عَلَى أَهْلِهِ؛ به امام صادق <small>علیه السلام</small> گفتم: کبر چیست؟ فرمود: بزرگ ترین درجه کبر این است که حق را سبک شماری و مردم را خوار پنداری، گفتم: سبک شمردن حق چیست؟ فرمود: آن را نفهمیده گیری و بر اهل آن طعن و سرزنش کنی. * امام صادق <small>علیه السلام</small>: مَنْ لَا يَعْرِفُ لِأَخِي الْفَضْلَ فَهُوَ الْمُعْجَبُ بِرَأْيِهِ؛ کسی که برای دیگران ارزشی قائل نباشد، خودپسند و خودرأی است. (معانی الأخبار ۲/۲۴۴)</p>	
۸	به خدمت گرفتن دیگران	<p>رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small>: مَنْ حَلَبَ شَاتَهُ وَ رَقَعَ قَيْصَهُ وَ خَصَفَ نَعْلَهُ وَ وَاكَلَ خَادِمَهُ وَ حَمَلَ مِنْ سُوْقِهِ، فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ الْكِبْرِ؛ هر کس خودش گوسفندش را بدوشد و جامه اش را وصله کند و کفشش را پینه زند و با خدمتکارش هم غذا شود و کالایش را از بازار [به خانه] حمل کند، بی گمان از کبر پاک شده است. (کنز العمال ۷۷۹۳)</p>	
<p>در مستند ذکر شده پذیرش حق دورکننده انسان از تکبر شمرده شده است. با توجه به نزدیک بودن مفهوم کبر به خودشیفتگی، روایاتی که به این مفهوم اشاره دارند، می توانند تشکیل دهنده مؤلفه های خودشیفتگی باشند.</p>	<p>با توجه به اینکه مفهوم عجب، در حوزه معنایی خودشیفتگی می باشد، تعاریفی که در روایات از این مفهوم ارائه شده است، می تواند تشکیل دهنده مؤلفه های خودشیفتگی باشد. مثلا در مستندات ذکر شده، همه حق را از آن خود دانستن و هرگز حق را به دیگری ندادن از ویژگی های معجب دانسته شده است.</p>	<p>با توجه به اینکه مفهوم کبر و عجب، در حوزه معنایی خودشیفتگی می باشند، تعاریفی که در روایات از این مفاهیم ارائه شده است، می تواند تشکیل دهنده مؤلفه های خودشیفتگی باشند. مثلا در مستندات ذکر شده، حقیر شمردن مردم، طعنه زدن بر اهل حق و سرزنش کردن آنها و بدگویی کردن از اهل حق از ویژگی های کبر دانسته شده است. همچنین در روایت دیگر، ارزش قائل نبودن برای دیگران، از ویژگی های معجب ذکر شده است.</p>	<p>در مستندات ذکر شده، با مثال های متعدد نشان داده شده است که انجام دادن کارهای شخصی یکی از راه های در امان ماندن از کبر است. پس کسی که کارهای شخصی را به دیگران واگذار کند، دچار کبر شده است. و کبر از مفاهیم نزدیک به خودشیفتگی می باشد.</p>

<p>در مستند ارائه شده علت خودبرتربینی و تکبر را، دشمنی ناشی از حسادت بیان کرده است. با توجه به این روایت حسادت به عنوان ریشه و علت تکبر و خودبرتربینی، می‌تواند یکی از مؤلفه‌های خودشیفتگی در منابع اسلامی باشد.</p>	<p>امام علی <small>علیه السلام</small>: لَا تَكُونُوا كَالْمُتَكَبِّرِ عَلَى ابْنِ أُمِّهِ مِنْ غَيْرِ مَا فَضَّلَ جَعَلَهُ اللَّهُ فِيهِ سِوَى مَا أَحَقَّتِ الْعِظْمَةُ بِنَفْسِهِ مِنْ عَدَاوَةِ الْحَسَدِ وَ قَدَحَتْ الْحَمِيَّةُ فِي قَلْبِهِ مِنْ نَارِ الْعُصْبِ وَ نَفَخَ الشَّيْطَانُ فِي أَنْفِهِ مِنْ رِيحِ الْكِبْرِ الَّذِي أَعْقَبَهُ اللَّهُ بِهِ التَّدَامَةَ؛ مانند آن کسی (قابیل) نباشید که بر پسر مادر خود (هابیل)، بی آن که خداوند او را بر وی برتری داده باشد، تکبر ورزید. جز این که خود بزرگ بینی، دشمنی ناشی از حسادت را در جان او افکند و تعصب و غرور، آتش خشم را در دلش شعله ور ساخت و شیطان باد کبر را در دماغش دمید؛ کبری که خداوند عاقبت مایه پشیمانی او قرارش داد. (نهج البلاغه: الخطبة ۱۹۲)</p>	<p>حسادت</p>	<p>۹</p>
<p>با توجه به اینکه مفهوم عجب، در حوزه معنایی خودشیفتگی می‌باشد، معنای لغوی و اصطلاحی عجب، می‌تواند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشد.</p>	<p>* اندیشمندان اسلامی (مانند ری شهری در ترجمه میزان الحکمة) عجب را به معنی خودپسندی و از خود راضی بودن آورده‌اند. * لغت شناسان، عجب را به رضایت و خودپسندی معنی کرده‌اند: "مَعْنَى عَجَبٍ رُبُّكَ: أَيْ رَضَى وَأَتَابَ" (ابن الأثير، النهاية في غريب الحديث والاثار، ج ۳، ص ۱۸۴)، "العجب: خودپسندی، خودخواهی" (فرهنگ ابجدی، ج ۱، ص ۶۰۰)</p>	<p>خودپسندی</p>	<p>۱۰</p>
<p>با توجه به اینکه مفهوم کبر، در حوزه معنایی خودشیفتگی می‌باشد، ریشه و علتی که در روایت زیر با عنوان احساس ذلت و پستی درونی بیان شده است، می‌تواند تشکیل دهنده مؤلفه‌های خودشیفتگی باشد.</p>	<p>امام صادق <small>علیه السلام</small>: مَا مِنْ رَجُلٍ تَكَبَّرَ أَوْ تَجَبَّرَ إِلَّا لِدَلَّةٍ يَجِدُهَا فِي نَفْسِهِ؛ هیچ کس تکبر و سرکشی نکند مگر به خاطر پستی و ذلتنی که برای خود احساس می‌کند. (وسائل الشیعة، ج ۱۵، ص ۳۸)</p>	<p>احساس حقارت</p>	<p>۱۱</p>

اعتبارسنجی مؤلفه‌ها به دو روش کیفی و کمی به دست می‌آید. به منظور روایی محتوایی مؤلفه‌ها به روش کیفی، نظرات تشریحی ۱۲ کارشناس درباره مؤلفه‌ها جمع آوری و تحلیل شد. کارشناسان در موارد متعدد، مؤلفه‌ها را تأیید کردند و در مواردی نظراتی داشتند که مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب، روایی کیفی مؤلفه‌ها تأیید شد. به منظور روایی محتوایی به روش کمی، ضرایب CVI و CVR برای هر مؤلفه محاسبه شد.

جدول شماره ۱

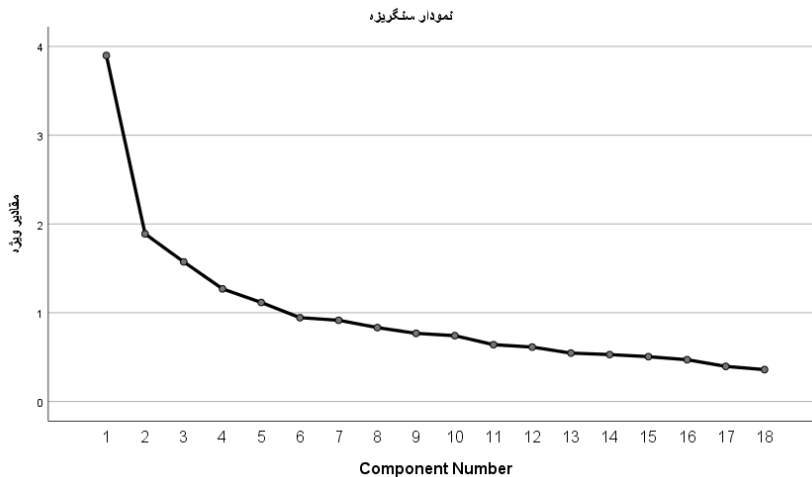
شماره	عنوان مؤلفه	CVR	CVI
۱	خودبرتربینی	۱,۰۰	۱,۰۰
۲	خودمشهوربینی	۰,۱۶	۰,۷۵
۳	حس طلبکاری	۰,۸۳	۱,۰۰
۴	درست پنداری رفتار اشتباه خود	۱,۰۰	۱,۰۰
۵	امتناع از قبول حق	۰,۸۳	۰,۹۲
۶	استحقاق خود	۰,۶۶	۰,۹۲
۷	تحقیر دیگران	۰,۸۳	۱,۰۰
۸	به خدمت گرفتن دیگران	۰,۳۳	۰,۹۲
۹	حسادت	۰,۰۰	۰,۹۲
۱۰	خودپسندی	۰,۸۳	۰,۹۲
۱۱	احساس حقارت	۰,۸۳	۱,۰۰

محاسبات نشان داد که تعداد ۸ مؤلفه CVR بیش از ۵۶/۰ و CVI بالاتر از ۷۹/۰ دارند. بنابراین روایی محتوایی این ۸ مؤلفه به لحاظ کمی نیز تأیید شد. ۳ مؤلفه «خودمشهوربینی»، «به خدمت گرفتن دیگران» و «حسادت» به دلیل عدم کسب نمره CVR کافی حذف شدند. پس از توزیع پرسشنامه ها و تکمیل آنها توسط آزمودنی ها، ۳۱۴ پرسشنامه جمع آوری شد که قابل قبول بود. اجرای آزمون نشان داد که از مجموع ۳۱۴ شرکت کننده؛ ۵۹٪ خانم و ۴۱٪ آقا بودند. همچنین میانگین سنی شرکت کنندگان ۲۹ سال می باشد. در نخستین گام برای تحلیل داده ها، ضریب همبستگی هر گویه با نمره کل پرسشنامه محاسبه شد که در این مرحله، ۱۵ گویه به دلیل همبستگی پایین ($>0/3$) حذف شدند. سپس با محاسبه ضریب تمییز ۲۴ گویه باقی مانده که این تعداد وارد تحلیل عاملی اکتشافی شدند. ۲۴ گویه ای که با توجه به ضریب تشخیص و ضریب همبستگی، انتخاب شده بودند، در تحلیل عاملی اکتشافی وارد شدند. در این پژوهش از روش تحلیل مؤلفه های اصلی با چرخش

متعامد واریماکس استفاده شد و تحلیل در نرم افزار spss ۲۶ انجام شد. تحلیل اکتشافی بارها تکرار شد و در هر مرتبه، گویه‌های ضعیف (گویه‌هایی که در عوامل با مقدار ویژه کم قرار می‌گرفتند)، گویه‌های پیچیده (گویه‌هایی که در چند عامل به طور همزمان بار عاملی بیش از ۰/۴ داشتند) حذف شدند. در مراحل اولیه با حذف یک یا دو گویه، نتایج تحلیل عاملی، تغییرات چشمگیری نشان می‌داد و نوع عوامل تغییر می‌کرد، اما به مرور به ثبات تحلیل افزوده شد، تا جایی که با حذف گویه، تغییری در عوامل ایجاد نشد. بنابراین در نتیجه تحلیل عاملی اکتشافی با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریماکس در نهایت ۱۸ گویه باقی ماند. در تمامی مراحل KMO بیش از ۰/۷۶۸ بود (جدول شماره سه) که نشانه‌ی کفایت نمونه‌برداری می‌باشد.

جدول شماره ۲: آزمون کفایت نمونه‌گیری و آزمون کرویت بارتل

آزمون کرویت بارتل			آزمون کفایت نمونه‌گیری
P	درجه آزادی	مقدار خی دو	.۷۶۸
.۰۰۰	۱۵۳	۱۱۲۲,۵۹۱	

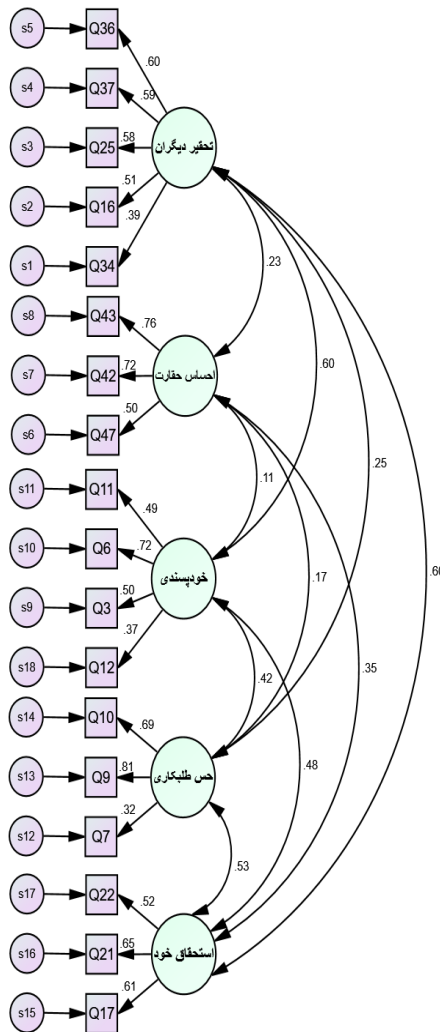
پس از نهایی شدن ۱۸ گویه، با توجه به متن گویه‌های مرتبط با هر عامل و مبانی نظری، آن عامل نامگذاری شد. بنابراین ۱۸ گویه در ۵ عامل (جدول شماره سه) نامگذاری شد.

جدول شماره ۳: عنوان هر عامل و متن گویه ها

عنوان عامل، متن گویه	بار عاملی	گویه
تحقیر دیگران		
رسیدن به هدفم را مهم تر از حفظ آبروی دیگران می دانم.	۰.۷۵۱	Q۳۶
در بحث های دو طرفه، حق را به خودم می دهم.	۰.۶۳۰	Q۳۷
معمولاً نیازهای خود را نسبت به نیازهای دیگران در اولویت قرار می دهم.	۰.۶۱۰	Q۲۵
از اینکه دیگران کارهای شخصی مرا انجام دهند، لذت می برم.	۰.۵۱۰	Q۱۶
دستاوردهای دیگران در برابر دستاوردهای من ناچیز است.	۰.۵۰۷	Q۳۴
احساس حقارت		
هرچند گاهی احساس حقارت می کنم ولی تلاش می کنم دیگران متوجه آن نشوند.	۰.۸۲۰	Q۴۳
غالباً تلاش می کنم نقص ها و کمبودهای خود را پنهان کنم.	۰.۷۶۹	Q۴۲
گاهی با خودم فکر می کنم که ای کاش آدم دیگری بودم.	۰.۶۵۹	Q۴۷
خود پسندی		
هرگاه به کسی خدمتی کنم، انتظار دارم او جبران کند.	۰.۶۶۴	Q۱۱
غالباً احساس می کنم از دیگران برتر و مهم تر هستم.	۰.۶۴۰	Q۶
معمولاً دیگران به من می گویند که تو خودت را از دیگران بالاتر می بینی.	۰.۶۳۵	Q۳
اگر کسی به رفتارهای من انتقاد کند ناراحت می شوم.	۰.۵۳۷	Q۱۲
حس طلبکاری		
هرجا حاضر می شوم باید شأن و احترام من رعایت شود.	۰.۷۹۱	Q۱۰
همین که من قبول می کنم در یک جمعی باشم باید به من احترام گذاشته شود.	۰.۷۶۱	Q۹
از رفتن به خانه کسانی که همشان من نیستند، خودداری می کنم.	۰.۵۵۹	Q۷

استحقاق خود	عامل پنجم	
جایگاه‌های اجتماعی که به من پیشنهاد می‌شود، معمولاً از توانایی‌های من پایین‌تر است.	۰.۷۶۸	Q۲۲
عده کمی هستند که شایستگی‌های مرا درک می‌کنند.	۰.۶۹۴	Q۲۱
به نظرم اطرافیانم آن طور که شایسته است به من خدمت نکرده‌اند.	۰.۴۹۱	Q۱۷

با توجه به نتایج تحلیل عاملی اکتشافی، تحلیل عاملی تأییدی انجام شد. نتایج تحلیل عاملی تأییدی در شکل شماره یک ارائه شده است.

نتایج مربوط به بارهای عاملی سوالات و خطای اندازه‌گیری (ماتریس عاملی) برای مدل ۵ عاملی در شکل شماره یک نشان می‌دهد که سؤال‌ها روی ۵ عامل تحقیر دیگران، احساس حقارت، خودپسندی، حس طلبکاری و استحقاق خود بارگذاری شده‌اند. به عبارت دیگر، همانند مدل فرض شده اصلی، پرسش‌های نمونه مورد پژوهش روی عامل‌های مربوطه بارگذاری شدند.

در تحلیل عاملی تأییدی مدل ۵ عاملی شراو و همکاران (۱۹۹۵) آزمون و شاخص‌های مربوطه استخراج گردید. همانطور که در جدول شماره پنج آمده است نسبت مجذور کای به درجه آزادی ۱,۷۵۷ است که نشان دهنده برآزش مناسب مدل است. همچنین مقدار RMSEA برای برآزش مدل باید از ۰/۰۸ کمتر باشد که در مدل ارائه شده این مقدار برابر با ۰/۰۴۹ است. مقادیر شاخص‌های IFI، GFI، NFI نیز جهت تأیید برآزش مدل باید از ۰/۹ بیشتر باشد که در مدل مورد بررسی چنین می‌باشد که این شاخص به همراه شاخص‌های دیگر نشان می‌دهند که پرسش‌ها و خرده مقیاس‌های مقیاس خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی بر روی ۵ عامل بارگذاری می‌کنند.

بنابراین همانطور که در جدول شماره چهار گزارش شده است، تمامی شاخص‌های برآزش مدل قابل قبول و از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار است.

جدول شماره ۴: ویژگی‌های برآزش مدل

مقتصد		تطبیقی		مطلق			شاخص برآزش
PCFI	PNFI	CFI	IFI	CMIN/DF	GFI	RMSEA	شاخص
۰.۷۳۹	۰.۶۶۱	۰.۹۰۵	۰.۹۰۷	۱,۷۵۷	۰.۹۲۸	۰.۰۴۹	مدل
>۰,۵۰	>۰,۵۰	>۰,۹۰	>۰,۹۰	<۵,۰	>۰,۹۰	<۰,۰۸	معیار
مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	تفسیر برآزش

به منظور سنجش روایی سازه از روش بررسی همسانی درونی و همبستگی مؤلفه‌ها استفاده گردید. همانطور که در جدول شماره پنج ملاحظه می‌شود، ضرایب همبستگی بین خرده مقیاس‌ها در سطح معنی‌دار قرار دارند که حاکی از ارتباط درونی خرده مقیاس‌ها است.

جدول شماره ۵: همبستگی بین مؤلفه‌ها و همبستگی مؤلفه‌ها با نمره کلی خودشیفتگی

مؤلفه	۱	۲	۳	۴	۵
تحقیر دیگران	۱				
احساس حقارت	**.۱۷۵	۱			
خودپسندی	**.۳۸۰	.۱۰۳	۱		
حس طلبکاری	**.۲۲۴	*.۱۳۷	**۰.۳۳۱	۱	
استحقاق خود	**.۴۰۴	**۰.۲۲۵	**۰.۳۱۶	**۰.۳۴۱	۱
نمره کل خودشیفتگی	**۰.۷۱۵	**۰.۵۱۱	**۰.۶۶۴	**۰.۶۲۱	**۰.۶۸۸

* ضرایب معنی‌دار با سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵

** ضرایب معنی‌دار در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱

به منظور روایی همزمان، رابطه نمره کل پرسشنامه خودشیفتگی براساس منابع اسلامی و پرسشنامه تواضع-تکبر هراتیان بررسی شد که در نتیجه این بررسی مشخص شد که رابطه خودشیفتگی براساس منابع اسلامی با تواضع-تکبر (۰/۷۸۵) معنادار است. بنابراین پرسشنامه خودشیفتگی براساس منابع اسلامی، روایی همزمان دارد.

جهت بررسی پایایی مقیاس، از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج این بررسی در مورد مقیاس و ۵ زیرمقیاس شخصیت خودشیفته در جدول شماره شش قابل مشاهده است.

جدول شماره ۶: ضریب آلفای کرونباخ هر مؤلفه و سازه خودشیفتگی

شماره مؤلفه	عنوان مؤلفه	آلفای کرونباخ
۱	تحقیر دیگران	.۶۵۸
۲	احساس حقارت	.۶۸۴
۳	خودپسندی	.۵۸۵
۴	حس طلبکاری	.۵۹۳
۵	استحقاق خود	.۶۲۱
کل	خودشیفتگی	.۷۷۵

ضریب آلفای کرونباخ کل برابر با ۰/۷۷، محاسبه شد که بیانگر پایداری این مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ برای ۵ زیرمقیاس برابر ۰/۵۶ تا ۰/۶۸ است.

بحث و نتیجه گیری

یافته‌های پژوهش بیانگر این است که خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی می‌تواند به عنوان یک سازه در روانشناسی اسلامی مورد استفاده قرار بگیرد و پرسشنامه آن از روایی و پایایی مطلوبی برخوردار است. یافته‌های به دست آمده از تحلیل منابع اسلامی، خودشیفتگی را دارای یازده مؤلفه نشان داده بود که سه مؤلفه خودمشهوربینی، به خدمت گرفتن دیگران و حسادت در ارزیابی روایی محتوایی توسط کارشناسان حذف گردید، و سه مؤلفه خودبرتری‌بینی، درست‌پنداری رفتار اشتباه خود و امتناع از قبول حق در تحلیل عاملی اکتشافی نتوانستند همبستگی کافی با دیگر ابعاد خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی نشان دهند و در نتیجه حذف شدند.

تفاوت سازه اولیه که از منابع اسلامی به دست آمده بود، با سازه نهایی در این است که سازه اولیه یک مدل نظری و برخاسته از ملاک‌ها و آموزه‌های اسلامی بوده و سازه نهایی خروجی تحلیل عاملی اکتشافی و حاصل هنجاریابی بوده است. در نتیجه سازه ملاک محور ویژگی‌های مطلوب از نگاه منابع اسلامی را استخراج کرده است و سازه هنجارمحور ویژگی‌های انسان خودشیفته بر اساس هنجارهای موجود در جامعه را ارائه می‌دهد.

بنابراین خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی حالت روانشناختی‌ای است که دارای پنج ویژگی تحقیر دیگران، احساس حقارت، خودپسندی، حس طلبکاری و استحقاق خود می‌باشد. خودشیفتگی بر اساس منابع اسلامی از ۵ مؤلفه تشکیل شده است: ۱. تحقیر دیگران؛ ۲. احساس حقارت؛ ۳. خودپسندی؛ ۴. حس طلبکاری؛ ۵. استحقاق خود.

«تحقیر دیگران» بدین معناست که فرد، مردم را خوار و کم‌مایه ببیند و به آنها طعنه زند و آنها را سرزنش و خجالت زده کند. با توجه به بررسی‌های انجام شده در روایات، رفتارهایی مثل طعنه زدن به دیگران، سرزنش کردن آنها و بدگویی کردن از آنها و همچنین ارزش قائل نبودن برای مردم از ویژگی‌های انسان متکبر و دارای عجب برشمرده است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: کبر این است که مردم را خوار شماری. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید:

بزرگ‌ترین کبر، پست شمردن مردم و سبک شمردن حق است.^۱ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: کسی که برای دیگران ارزشی قائل نباشد، خودپسند و خودرأی است.^۲ به همین جهت، مهم‌تر دانستن اهداف خود نسبت به حفظ آبروی دیگران، اینکه فرد همیشه حق را به خودش بدهد، در اولویت قرار دادن نیازهای خود در برابر نیازهای دیگران است، لذت بردن از اینکه دیگران کارهای شخصی او را انجام بدهند، و همچنین ناچیز شمردن دستاوردهای دیگران در برابر دستاوردهای خود، ویژگی‌هایی است که در گویه‌های نهایی مؤلفه اول مدنظر قرار گرفته شده است.

«احساس حقارت» بدین معناست که فرد در درون خودش احساس نقص، ضعف و بی‌ارزشی داشته باشد. از آنجایی که در روایات، احساس ذلت و پستی درونی یکی از ریشه‌های تکبر و سرکشی انسان‌ها بیان شده است، این عامل در منابع اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: هیچ انسانی تکبر و سرکشی نکند، مگر به خاطر پستی و ذلتی که درون خود احساس می‌کند.^۳ به همین جهت، اقرار فرد به احساس حقارت درونی خود که آن را از دیگران پنهان می‌کند، سعی در پنهان کردن نقص‌ها و کمبودهای خود و اینکه دلش می‌خواهد انسان دیگری باشد، از ویژگی‌های این عامل است که در گویه‌های نهایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

«خودپسندی» بدین معناست که فرد از خودش رضایت افراطی دارد و بیش از حد به خودش علاقه‌مند است. به همین جهت، انتظار جبران داشتن از کسی که به او خدمتی کرده است، احساس اینکه از دیگران برتر و مهم‌تر است، بالاتر دیدن خود از دیگران و ناراحت شدن از انتقاد دیگران نسبت به رفتارهای او از ویژگی‌های این عامل است که در گویه‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

«حس طلبکاری» بدین معناست که فرد همیشه خود را طلبکار می‌داند و بر خداوند منت می‌گذارد. در مستندات روایی و منابع اسلامی منت‌گذاری بر خداوند و حس طلبکاری از ویژگی‌های انسان دارای عُجْب معرفی شده است. امام کاظم علیه السلام می‌فرماید: خودپسندی درجاتی دارد؛ ... و یکی این است که بنده به پروردگارش ایمان آورد و برای این کار، بر خداوند

۱. رسول الله صلی الله علیه و آله: إِنَّ أَعْظَمَ الْكِبْرِ غَمَضُ الْخَلْقِ وَ سَفَهُ الْحَقِّ، قُلْتُ: وَ مَا غَمَضُ الْخَلْقِ وَ سَفَهُ الْحَقِّ؟ قَالَ: يَجْهَلُ الْحَقَّ وَ يَطْعُنُ عَلَى أَهْلِهِ (الكافی: ۹/۳۱۰/۲).

۲. الإمام الصادق علیه السلام: مَنْ لَا يَعْرِفُ لِأَخِي الْقَضْلَ فَهُوَ الْمُعْجَبُ بِرَأْيِهِ (معانی الأخبار: ۲/۲۴۴).

۳. الإمام الصادق علیه السلام: مَا مِنْ رَجُلٍ تَكَبَّرَ أَوْ تَجَبَّرَ إِلَّا لَذَلَّ لِذَلَّتْ فِي نَفْسِهِ (وسائل الشيعة: ۳۸/۱۵).

عزّ و جَلّ مَنّت گذارد، حال آن که در این کار، خداوند را بر او مَنّت است.^۱ به همین جهت انتظار از دیگران برای رعایت کردن شأن و احترام او، انتظار اینک به صرف حضور در یک جمع باید به او احترام گذاشته شود و خودداری از رفتن به خانه کسانی که هم شأن او نیستند، از ویژگی‌هایی است که در گویه‌های این عامل مورد توجه قرار گرفته است.

«استحقاق خود» بدین معناست که فرد به صورت افراطی برای خود استحقاق و شایستگی‌هایی قائل است که در واقع دارای آن شایستگی‌ها نیست و بیشتر از حد و اندازه اوست. در روایات و منابع اسلامی، اینکه فرد همه حق را از آن خود بداند و هرگز حق را به دیگری ندهد، از ویژگی‌های انسان دارای عُجب شمرده شده است. شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: احمق به چه کسی گویند؟ آن حضرت فرمود: کسی که به خود مغرور است و همه فضیلت‌ها و خوبی‌ها را برای خود و پیشبرد منافع خود می‌خواهد و همه حق را برای خود قائل است و دیگران را صاحب حقی نمی‌داند.^۲ رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: کبر، آن است که حق را فرو گذاری و به ناحق روی آوری و به مردم با این دید نگاه کنی که هیچ کس آبرویش چون آبروی تو و خونش چون خون تو نیست.^۳ به همین جهت، پایین‌تر دیدن جایگاه‌های اجتماعی پیشنهادی نسبت به توانایی‌های خود، درک نشدن شایستگی‌های فردی توسط دیگران و اینکه فرد احساس کند دیگران آنطور که باید و شاید به او خدمت نکرده‌اند، از ویژگی‌های این عامل است که در گویه‌های مربوطه مورد توجه قرار گرفته‌اند.

پژوهش حاضر نیز مانند سایر پژوهش‌های مشابه دارای محدودیت‌هایی بوده که تفسیر و تعمیم داده‌های پژوهش را با محدودیت‌هایی روبرو می‌کند. گستره محدود جامعه آماری، اکتفا به سنجش افراد در قالب پرسشنامه و بهره‌گیری از توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه‌ها به صورت برخط در بستر فضای مجازی، از جمله محدودیت‌ها می‌باشد. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های دیگر جهت ارزیابی و تحلیل دقیق‌تر ضمن بهره‌گیری از جامعه گسترده‌تر، روش نمونه‌گیری بهینه و سایر ابزارهای سنجش مورد نظر قرار بگیرد. همچنین کاربری این پژوهش در اتاق درمان و ساخت بسته آموزشی آن پیشنهاد می‌گردد.

۱. الإمام الکامل علیه السلام: العُجْبُ دَرَجَاتٌ ... و منها: أن يُؤْمِنَ العَبْدُ بِرَبِّهِ فَيَمُنَّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِيهِ المَنْ (الکافی): (۳/۳۱۳/۲).

۲. فقیلَ یا رُوحَ اللَّهِ وَ ما الْأَحْمَقُ قالَ علیه السلام: الْمُعْجَبُ بِرَأْيِهِ وَ نَفْسِهِ الَّذِي يَرَى الفَضْلَ كُلَّهُ لَهُ لا عَلَيْهِ وَ يُوجِبُ الحَقَّ كُلَّهُ لِنَفْسِهِ وَ لا يُوجِبُ عَلَيْهِ حَقّاً فَذَلِكَ الْأَحْمَقُ (الاختصاص: ۲۲۱).

۳. رسول الله صلی الله علیه و آله: الکِبْرُ أن ... تَنْظُرَ إِلَى النَّاسِ وَ لا تَرَى أنَّ أَحَدًا عَرَضُهُ كَعَرَضِكَ وَ لا دُمُهُ كَدَمِكَ (بحار الأنوار: ۷۴/۷۷، ۳/۹۰).

منابع

*قرآن کریم

- ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). *النهاية في غريب الحديث والأثر* (ج ۵-۱). قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶). *الأمالی (للصدوق)* (ج ۱). تهران: کتابچی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۶). *ثواب الأعمال و عقاب الأعمال* (ج ۱). قم: دار الشریف الرضی للنشر.
- ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق) *معجم مقاییس اللغة*. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- آذربایجان، مسعود (۱۳۸۷). *مقیاس سنجش دینداری تهیه و ساخت آزمون جهت گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- آلن، مری جی، و بن، وندی ام (۱۹۷۹). *مقدمه‌ای بر نظریه‌های اندازه‌گیری (روان سنجی)*. (دلاور، علی، مترجم). تهران: سمت.
- آن کرینگ و همکاران. (۱۳۹۷). *آسیب‌شناسی روانی*. ترجمه: دکتر حمید شمسی پور و همکاران، تهران: ارجمند.
- انجمن روان پزشکی آمریکا (۱۳۹۶). *راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی*. (یحیی محمدی، مترجم). تهران: روان.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۴). *روش‌های تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی*. تهران: نشر دوران.
- پاشا شریفی، حسن، و شریفی، نسترن (۱۳۸۳). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: سخن.
- پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). *نهج الفصاحه*. تهران: دنیای دانش.
- تاباکنیک، باربارا جی، و فیدل، لیندا، اس (۲۰۱۳). *کاربرد آمار چند متغیری* (ایزانلو، بلال؛ فرزاد، ولی‌الله؛ حسن آبادی، حمیدرضا؛ ابوالمعالی، خدیجه؛ و حبیبی عسگر آباد، مجتبی؛ مترجمین، پاشا شریفی، حسن؛ ویرایشگر) (ترجمه ۱۳۹۵). تهران: انتشارات رشد.
- جهانگیرزاده، محمدرضا؛ و قربانی، نیما (۱۳۸۸). *رابطه عوامل شخصیت و خودشیفتگی بیمارگون با جهت‌گیری دینی*. روان‌شناسی و دین (سال ۱۳۸۸، دوره ۲، شماره ۲، ص ۷۰-۴۱).
- حاجی زاده، ابراهیم؛ اصغری، محمد (۱۳۹۰). *روش‌ها و تحلیل‌های آماری با نگاه به روش تحقیق در علوم زیستی و بهداشتی جهاد دانشگاهی*.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*. تهران: سمت.
- دلاور، علی (۱۳۸۴). *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*. تهران: رشد.
- دهخدا. (۱۳۷۷). *لغتنامه*. موسسه لغتنامه دهخدا.

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۵)، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن*. تهران: مرتضوی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۰۷)، *آفرینش و خوشبختی دو جهان*. تبریز: کتاب فروشی ابن سینا.
- رضائیان، حسین؛ ساطوریان، سیدعباس؛ هراتیان، عباس علی؛ و حسینی مطلق، سید مهدی (۱۳۹۵). *نقش میانجی صفت حرص در رابطه بین صفات تکبر و حسادت*. اسلام و پژوهشهای روان شناختی.
- زینی حسونند، ناهید؛ جوانمرد، کرم اله؛ و گودرزی، منیژه (۱۳۹۴). *اعتبارسنجی سیاهه شخصیت خودشیفته -۴۰*. مجله روانشناسی، ۱۹(۱۱ (پیاپی ۷۳))، ۱۰۲-۱۱۸.
- زینی دحلان. (بی‌تا)، *السیره النبوی*، بیروت: دارالفکر.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۳). *منشور جاوید*. قم: موسسه امام صادق (ع).
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ و حجازی الهه (۱۳۹۰). *روش های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: موسسه نشر آگه.
- سهرابی فرامرز؛ ناصری اسماعیل (۱۳۹۲). *هوش معنوی و مقیاس های سنجش آن*. تهران: آوای نور.
- شریعتمداری، مهدی. (۱۳۸۸). *تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری*، تهران: کوهسار.
- شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴). *نهج البلاغه (صبحی صالحی)*. (صبحی صالح، مصحح) (ج ۱). قم: موسسه دار الهجرة.
- شفیعی، حسن؛ و صفاری نیا، مجید. (۱۳۹۰). *خودشیفتگی، عزت نفس و ابعاد پرخاشگری در نوجوانان فرهنگ مشاوره*.
- صادقی، علی؛ پورکریمی، فاطمه (۱۳۸۸). *راهنمای نرم افزار آماری ۱۶ Spss*، تهران، جهاد دانشگاهی.
- صفاری نیا، مجید؛ شقاقی، فرهاد و ملکی، بهرام (۱۳۹۱ش). *بررسی مقدماتی ویژگیهای روانسنجی پرسشنامه شخصیت خودشیفته (NPI-۴۰)*. فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی. سال ۲، شماره ۸، ص ۹.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). *مکارم الأخلاق* (ج ۱) قم: الشریف الرضی.
- طوسی، خواجه نصیر. (۱۳۹۹). *اخلاق ناصری*. تهران: خوارزمی.
- العانی، نزار محمد. (۱۹۹۸)، *الشخصیه الانسانیه فی التراث الاسلامی*، موسسه بین المللی اندیشه اسلامی.
- عیسوی، عبدالرحمن؛ ترجمه: نوری، نجیب الله (۱۳۸۵) *آشنایی با مقدمات روش تحقیق در روان شناسی*. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- غزالی، محمد بن محمد (۱۳۶۱)، *احیاء علوم الدین*. تهران: بی نا.
- فتحی آشتیانی، علی؛ داستانی، محبوبه (۱۳۹۱) *آزمون های روانشناختی، ارزشیابی شخصیت و سلامت*

روان. انتشارت بعثت.

- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۵ق). *العین*، قم، دارالهجره.
- فقیهی، زهرا؛ حاجی اسماعیلی، محمد رضا؛ طاهر نشاط دوست، حمید، مهدی مطیع. (۱۳۹۵). *اختلال شخصیت خودشیفته از منظر قرآن و حدیث*. پژوهش دینی. ۱۶ (۳۳): ۱۱۹-۱۴۱.
- فیست، جس، و فیست، گریگوری جی. (۲۰۰۸). *نظریه‌های شخصیت* (سید محمدی، یحیی، مترجم). تهران: نشر روان.
- فیض کاشانی. (۱۳۸۳). *محجه البیضاء*، بیجا: بینا.
- فیومی، احمد بن محمد، (۱۴۱۴ق)، *المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی*، قم، مؤسسه دار الهجرة.
- قدوسی، ابوالفضل؛ و میردربیکوندی، رحیم (۱۳۹۲). *بررسی مفهوم روان‌شناختی کبر در منابع اسلامی و مقایسه آن با خودشیفتگی*. معرفت.
- کاویانی، محمد؛ کجیاف، محمدباقر؛ غروی، سید محمد؛ و مولوی، حسین. (۱۳۸۹). *روش‌شناسی ساخت یک مقیاس اسلامی معیار مرجع؛ ویژگی‌ها و محدودیت‌ها*. مطالعات اسلام و روانشناسی.
- کلاین، پل (۱۹۹۴) *راهنمای آسان تحلیل عاملی* (ترجمه مینایی اصغر و صدراسادات، سید جلال)، ۱۳۹۳ چاپ چهارم تهران: انتشارات سمت.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹). *الکافی* (دار الحدیث) (ج ۱۵-۱). قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر.
- گروسی فرشی، میرتقی؛ قاضی طباطبایی، محمود؛ مهریار، امیرهوشنگ (۱۳۸۱). *کاربرد آزمون جدید شخصیتی نئو (neo) و بررسی تحلیلی ویژگی‌ها و ساختار عاملی آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های ایران*.
- گلزاری، محمود؛ پسندیده، عباس؛ و داودی، عبدالوحد (۱۳۹۲). *نشانه‌شناسی کبر، حرص و حسادت در منابع اسلامی با گرایش روانشناسی مثبت (پایان نامه کارشناسی ارشد)*. دانشگاه علامه طباطبایی.
- گنجی، حمزه (۱۳۹۰) *آزمون‌های روانی*. تهران: ساوالان.
- مجلسی، محمد باقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*. (جمعی از نویسندگان) (ج ۱-۱۱۰). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- محمدخانی، شهرام؛ و میرانی، ارسطو (۱۳۹۵). *اختلال شخصیت خودشیفته: آسیب‌شناسی روانی و درمان*.
- محمدزاده، علی (۱۳۸۸). *اعتبارسنجی پرسشنامه شخصیت خودشیفته (NPI)*. مجله اصول بهداشت

روانی، سال ۱۱، ۴، ۲۸۱-۲۷۶.

- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۶). *میزان الحکمه*. قم: موسسه فرهنگی دار الحدیث.
- معین، محمد. (۱۳۸۸) *فرهنگ فارسی دکتر محمد معین (جلد ۱-۶)*. تهران: مؤسسه انتشارات مسلمان معین امیر کبیر.
- میرز، لاورنس اس، گامست، گلن، و گارینو، ا. جی. (۲۰۰۶). *پژوهش چند متغیری کاربردی (طرح و تفسیر)*. (پاشا شریفی، حسن؛ فرزاد، ولی الله؛ رضاخانی، سیمین دخت؛ حسن آبادی، حمیدرضا؛ ایزانلو، بلال؛ حبیبی، مجتبی؛ ۱۳۹۵) تهران: رشد.
- نادری، عزت الله؛ سیف نراقی، مریم (۱۳۸۷) *روش های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی*. تهران: ارسباران.
- نراقی، محمد مهدی (۱۳۸۶). *جامع السعادات*. بیروت مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- نراقی، ملا احمد (۱۳۷۸). *معراج السعاده*. تهران: دهقان.
- هراتیان، عباس علی؛ آگاه هریس، مزگان و موسوی، الهام (۱۳۹۲). *ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی تکبر-تواضع*. روانشناسی و دین سال ششم زمستان ۱۳۹۲ شماره ۴ (پیاپی ۲۴).

- Ames, D. R., Rose, P., & Anderson, C. P. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of research in personality, 40*(4), 440-450.
- Campbell, W. K., Goodie, A. S., & Foster, J. D. (2004). Narcissism, confidence, and risk attitude. *Journal of behavioral decision making, 17*(4), 297-311.
- Coşta, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Normal personality assessment in clinical practice: The NEO Personality Inventory. *Psychological assessment, 4*(1), 5.
- Furian, L., March.E.(2023) Trolling, the Dark Tetrad, and the four-facet spectrum of narcissism. *Personality and Individual Differences 208*.
- Miller, J. D., & Campbell, W. K. (2008). Comparing clinical and social-personality conceptualizations of narcissism. *Journal of personality, 76*(3), 449-476.
- Miller, J. D., Campbell, W. K., & Pilkonis, P. A. (2007). Narcissistic personality disorder: Relations with distress and functional impairment. *Comprehensive*

psychiatry, 48(2), 170-177.

- Paris, J. (1988). Follow-up studies of borderline personality disorder: A critical review. *Journal of personality disorders*, 2(3), 189-197.
- Russell, G. A. (1985). Narcissism and the narcissistic personality disorder: A comparison of the theories of Kernberg and Kohut. *British journal of medical psychology*, 58(2), 137-148.
- Watson, P. J., Sawrie, S. M., Greene, R. L., & Arredondo, R. (2002). Narcissism and depression: MMPI-2 evidence for the continuum hypothesis in clinical samples. *Journal of Personality Assessment*, 79(1), 85-109.